ЗАПИСКИ НА МАРИН КАРАДЖОВ ОТ ЧЕПЕЛАРЕ

Маргарита Ваклинова

В 1864 г. свещеник в новопостроената чепеларска църква „Света Багородица“ станал Марин Г. Караджов. Там той останал почти до края на живота си — починал след 40-годишна служба през 1914 г.

Марин Караджов бил син на чепелареца Гого Караджов и правнук по майка на свещеника Никола Узунски от с. Широка лъка, който свещенодействувал по всички рупчоски села от 1810 до 1824 г.

На младини поп Марин се учел да шие аби и в същото време да чете и пише. След едногодишно учителствуване в съграденото още през 1841 г. в двора на църквата „Свети Атанас“ в Чепеларе училище той се подготвил и бил ръкоположен за енорийски свещеник.

Изборът бил сполучлив, защото той бил „тих, мълчалив, спокоен, смирен, но разумен, трудолюбив, ученолюбив, свободолюбив, и досущ безкористен. За злато, сребро и други световни блага не бе алчен и жаден; в кръчми и кафенета не влазяше, тютюн не пушеше; от спиртни питиета се въздържаше; с людете не се разправяше. В светските обществени работи пряко не се месеше, но винаги бе готов да насърчи и подпомогне с каквото можеше общополезните начинания и предприятия.“[1]

Уважението, с което не много ученият, но честен свещеник се е ползувал всред своите съвременници — съселяни и всред хората, които са го познавали, дооформя пред нас образа на този родопски обществен деец от втората половина на миналия век, дал значителен принос в борбата за народностното съзряване на родопчани в една наситена с много бурни събития епоха.

В своята история на Чепеларе родопският писател В. Дечев споменава, че Марин Караджов оставил записки, и дори цитира малки пасажи от тях, като се позовава на сведения, дадени за някои забележителни моменти от историята на селището, на които свещеникът е бил очевидец.[2]

От произведението на В. Дечев пред нас се възправя този, който казвал: „Аз съм венчан за църквата и когато умра, ще се разделя с нея“ и който мислено бил венчан и за училището.[3] Като председател на църковното настоятелство през 1895 г. той се съгласил да се дадат паричните средства на църквата за изграждането на новото училище, като освен това

---

[1] В. Дечев. Миналото на Чепеларе. I, София, 1928. с. 250.
[2] Пак там, с. 208, 240
[3] Пак там, 251.

заел за своя сметка от Земеделската банка 700 лева и ги дал като безвъзвратна помощ за същата цел.

Неговите записки са послужили на В. Дечев и при описване на изграждането на църквата „Св. Богородица" в Чепеларе.[4]

Преди години в Родопския народен музей в Смолян попадна една непретенциозна стара тетрадка с ръкопис, който бе разчетен и преписан от уредниците в музея. Сега този ръкопис се съхранява във фондовете на Окръжния държавен архив в Смолян.

Записките съдържат 59 страници, написани на ръка автобиографични бележки, сведения за рода, за децата на свещеника, за възникването на село Чепеларе, откупуването на имотите около него от юруците, за църковното и просветно дело в Рупчоса и изграждането на двете църкви „Свети Атанас" и „Света Богородица", за събитията в тоя край по време на Априлското въстание 1876 г., за Руско-турската война и посрещането на руските войски в Чепеларе през 1878 г., за бунта, ръководен от английския офицер Сенклер . . . Много точно са регистрирани природните явления и беди и промените в цените на храните, в материалното състояние на населението, особено за годините след Освобождението от османско иго. Отбелязани са и обществените събития в живота на селището — създаването на околийското управление, телеграфа, съда, построяването на ново шосе към Асеновград. Политическите събития обаче във и вън от селото, като се изключат Съединението и Сръбско-българската война, изобщо не са намерили отражение в хрониката.

Най-късната дата, която се споменава в записките, е 1908 г., и то в една от началните страници (стр. 7). Изглежда те са писани във или около тази година по някакви основни бележки или дневник-хроника на събитията. Записките се отличават със сравнителна точност — на места до дни (за по-късната епоха).

Написани са на местния чепеларски родопски диалект с неговите характерни особености. Правописът е почти фонетичен, на места с опити за спазване на граматическите правила. Имената на местности и селища се предават също по местния изговор.

В ръкописа често българомохамеданите са наричани турци (стр. 1, 21) успоредно с потурчени българи. Ръкописът дава сведения за помохамеданчването на някои селища като Вълканово (Елмалча), Чукурдере и др. (стр. 21—22), за взаимоотношенията между българското християнско население и българите мохамедани, турци-юруци или местни управители (дерибеи).

При публикуването на ръкописа са пропуснати онези негови части, в които се дават сведения за децата на свещеника (стр. 3—14) или неговото здравословно състояние (стр. 35—36). За съжаление липсват страници 15—20 от ръкописа, затова нямаме представа за тяхното съдържание. Освен това са нормализирани някои думи, разделени са слетите думи, допълнени са някои съкращения и са поправени някои правописни грешки, като сме се стремили да запазим оригиналния език.

---

[4] В. Дечев. Цит. съч., с. 240.

[стр. 1.] Нашие деду, Никола Караже е бил родом от Давудюву[5]. Той станал от тамо защото били много лоши турцете. Два пъти му палили къщата. Офцете му крали, пари му искали, понеже бил богат. Той купил един голем баир (Балкана), който наоколо не може да са обиколи за два 2—3 часа. Купил го за 5—6 хиледи (Тое балкан купиха с. Давудювци в 1858 г. за 50 000 гроша от Хажи аговите наследници и сега са казува балкан давудюски. То е на границата в . . .). Пак имало на Райкову един Хажи ага[6]. Той бил като цар (дере бей) като чюл, чи е Караже купил Балкана намислил е да гу убие затова проводил заптии та гу откарали на Райкуву. Та гу попитал Хажи ага: Караже бре! Аку си купил Балкана? Той като видел работата каде отива казал: Е гу сам за теп купил Хажи ага. Той казал: аферим хитар си бил кавурин, та щим още да живеиш. И му заптисал Балкана биз пари стига дету гу оставил жив.

[стр. 2.] Тие душли в Чепеларе на 1826—7 г. Тогава и къщите оградили. Това место дето са кащите, градините, ловадите, ду чекорускуту, купилше от Хажи Златилува сестра, Ева Муржува дащеря за 5—6 стотина гроше.

Каражови синуве били следующите: Ташю, Марин, Георги и Стоян. Дъщере Мерахра, Митра, Добра и Рада. Стоян са загубил в Морянското въстание[7]. Ташю останал в Давудюву на бащиниета. Другите сички в Чепеларе.

Георги, баща ни, са уженил за Злата Георгюва Златюски. Майка хи Велика била поп Николова дъщере. Баща хи имал два брата: Иван и Ратку. Последние умрел левтер, Иван немал деца. И сестра Гита, която се ужени ла на с. Бойкову. Като умрел Иван имуществото устанало на уйка Х. Хр. Той после едно продавал, друго оставил, като ловадите, от която долнята била на стрика му Ивана, Х. Хр. приписа мене в 1879 г.

[стр. 3.] Георги, деду ни, имал 3 синове и 2 дъщ[ери]. Иван, Диму и Христю. Иван като се уженил след 2 г. умрел. Диму са загубил заедно сас баща си (от Семендрек като ги запленили турцете. В Морянското въстание. Това било около 1820—21 година. Тогава имало и други до 40 души от нашата околия, които били отишли на Ташюс[8], оттам са уплашили утишли на Семендрек. Там едни убили, други пленили.)

[стр. 5.] Казуваше баща ми, че станало скапче житото 40 г[роша] като било нанапреше по 8—10 гр[оша] килото пак са не намирало. Проводил го деду сас 5—6 коне и още 2 ратае нах Плов[див], Станимака да купи жито за уфчере, мандражие, че имале 1200 офце, 2 мандри, около 20 души офчере, мандражие, ратае. Баща ми ходил, просил житу. Немалу, саму един товар житу нашел и 2 т[овара] фасул, другите коне празни душли. Тугава казал деду Караже: Е-и! Офчари и манд[раджии], пари имам, ала

[5] Днешното с. Давидково, Смолянски окръг.

[6] Аджи ага, брат на Салих ага, смолянски дерибей, участник в родопския бунт през 1792—1806.

[7] Въстанието от 1821—28 г. в Пелопонес (Морея) в Гърция. Когато избухнало въстанието, на остров Тасос работели 16 зидари и шивачи от Чепеларе. В същото време в Порто Лагос имало около 100 души рибари от Родопите. Една част от зидарите избягали, след като островът бил ограден от турска войска в Морея (Пелопонес), където се зачислили в гръцките доброволчески чети. Значителна част от тях изчезнали безследно.

[8] О. Тасос.

житу нема! Нате ви пари, иди найдите житу . . . Сига варите ушюмар[9] сас млого маслу и сирене па сас маличку брашонче. Колите и офце, еще месо. Това било окол 1830—31 г. траело до 1 месец после което дошла жетва. Слело до 15 гроше.

[стр.21.] Нашето село Чепеларе името му е от Чепелли в Гимиржюне има село Чепелли турску, оттам духодали некои турце юруци сас офце на планина летну време и планините били техни, а те се назувавали юруце.

Дету е селото Чеп[еларе] кащите и лювадите тугава било сичкото гори (Малко имало отворено място), юруците правили мандрите, една дету е сига жамиета и друга каде фудениците, дето са зуве Картала.

Тува е било около 1680, спорет п. п. Димитар 1750 до години оттам насетне са заселили некои турци[10] около 10—15 кащи. После дошли от Чукурдере[11] и потурчени болгаре, които ги приканювали турцете, за да им са комший, повечету са от а[хъ]челебишката околия, душел Марчю от Чирешюву, направил колиба, дету са зуве Марчюска махала. Белю душел от Елмалча[12] и Валкануву.

[стр. 22.] Той побегнал от таму, защото там турчили пак тука е било малко по мирно, за да упази верата си, избегал от там и оставил сичко, и нему дали юруците место, та направил кулиба, дету са назувава Белюска махала.

Некои си стари казуват, което е по верно, чи Марчо и Белю душли напреш турцете. Пак тур[ците] кату купили планината Калфеница, тугава са вдигнали от Чикурдере 10—15 фамилий, дошли и са заселили.

[стр. 23.] За планините, Чепеларското место

Най перво купили от юруците следующте места, от Голената река нах запад, от Малката река на север, дету е сига Марчюската махала, Турската, Сифкуската нагоре турската, надолу Българската, Калфеница, Сечемека, Лещювица ду Хайгорбурун: това са били само 2 колиби български Марчю и Белю, турце имало около 15 къщи, които изведнаш дошли от Чукурдере кату купили тая земя.

После купил Раю, т. е. Мурсжюв брат Мурсжюската планина, Татарица, Енчювица, Коноплището, Новата планина, ду Бугутюската река. Тез места сички ги купил Раю, за 600, за шешстотини гроше. Той ходил сас таргове (тютюн) нах Цариград та са случил там когато са продавала планината от солтана. Пак Раю бил родом от Райкуву, после душли тука сас брата си Мурже, наскору Раю умрел неженен, устанало сичко на брата му Мурже, затова са назовава Мурсжюску на исток от Чеп[еларе] (Новата планина, Мурсжю продал на чепеларци.)

[стр. 24.] Кара Балкан на запад от селото. Тае планина купили селото турце и българе, после Кара Ибрахом[13] направил тапията за него

[9] Родопско ястие от брашно с масло и сирене.

[10] Българомохамедани.

[11] Днешното село Забърдо.

[12] Елмалча (Вълканово), Ксантийско.

[13] Кара Ибрахим бил българин мохамеданин от Чепеларе. Правел катран. По-късно станал турски офицер, изгубил се за около 5 години вероятно, върлувал в четите на размирните аяни. Назначен бил след това на държавна служба за бюлюкбашия през 1797 г.,

си. Защото тогава той бил глава на Ропчошската околия и други много ниви, лювади заптисувал от сирумасите. Еднаш са собрали неколцина хрис[тияни]. Та му казали сас страх: Ибрахом ага! на котри край да пореме и ние по Кара балкан? Викаме да йдим приз денесе? Па той казал: Лю-който иде да уре там ще и да умре! После никой не повторил нещо да каже и тие оставили Кара-балкан на Кара Ибрахом ага, което и остана наследство на синовете му (Той бил довел от Сърбие робине, та е потурчил, от която му са се родили 6 деца: пашата Салих Чаушев . . .)

[стр. 25.] За церквата с[вети] Атанас.

Дету е сига ц[ърквата] с[вети] А[танас] там имало неколко големи борики, там ходили христенете да са молет богу. Правили корбани, като колили офце, гуведа на големи празници като на с[вети] Георги, с[вети] Атанас и пр. Церквата е градена в 1834, ду тугава не имало позволение от солтана да градет ц[ърква].[14] Затова в рупчоската околиа никаде не имало ц[ърква], нито попове по околиета, духождал поп от Станимака и то в годината 3—4 пати да кръсти, за венчаване (За празниците нарезвали на туяга дните като зафане месеца от первие ден, че кой ден има празник,

по гулема реска, а некои пр. крес и пр. + \ Λ X ተ ⋱ ∴ ||| || +,

от такив белези запузнавали гулема и малки пр[азници] и ги назувавали с особни имена, като годовете, черноризе, черне, конские, гувежие, за змиите, за сечката, за град, за слана, за оган, четварци, от Великден до Спасовден, за град и пр.) некои ходили в Станимака, а за умиращите отнасали прасчица, та упевали, но после фаноло да се страховат да дохождат, защото било по Балкана имало разбойници, та останали неколко години без попе, като са оплакали на владиката той казал: Найдете си от Балкана човек да ви упопя, ако и да ни е учен, само ако знае малко [стр. 26.] да чете и пише и там отишел от Широка лъка Никола, нашие прадеду от майка, та го упопили за сичката Рупчоска околия, да крещава, венчева, упева и пр . . . , донисал с[ветите] таинства от Станимака та причащавал всякогаше приз великите пости;

После станал и друк с[вещеник] п[оп] Кръстю от Фойна.

Това било около 1800 г. до 1830 г., докогато не имало церкви по селата.

[стр. 27.] С[вети] Атанас ц[ърквата] е уградили за 60 дни, зафанали в 1834 г. септемв[р]ии на 16 и свършили до с[вети] Филип (В същото време градили на Павласку и Широка лъка церквите). Имало сила от сол-

---

за да пази Пловдив и околията от разбойници. Умиротворил рупчоското корито. Създал нахийско управление в Чепеларе и получил цялата изпълнителна власт в рупчоската нахия. Той потушил размириците в Чеч и бунта на Мехмед Синап и Топал Салих. Управлявал Рупчоската нахия 34 години. Бил собственик на Кара Балкан и най-добрите имоти около Чепеларе.

[14] В 1834 г. със съдействието на пловдивския митрополит Никифор, Чепеларе и още някои родопски селища получили разрешения със султански ферман за строеж на църкви, и то на мястото на стари черковища (Клисери-ери). Тогава била изградена църквата Св. Атанас в Чепеларе на могилката с име Св. Атанас — вероятно място на стара църковна постройка.

тана, за това пратили заптии настойници, та возпрели сичкото население. Големи и малки, жени и деца, сички оставили своите си работи, та работили на церквата. Турците помочили да запрат работата, но не можили, зели и ферман за когото дали 1000.

Тогава сичкото село имало 60 къщи бъл[гарски], турците били два пъти мор 1828, 1834 г. станал страшен мор. Българете избегали, по баире направили колиби, в които живели по неколко фамилий, бегали от месец август до марта, а на турцете хожета не позволил да бегат, чи било против закона да бега човек от бога, затова умрели 7—8 стотини жителе, души, а от българете 10—15 жителе, нашите родители били в Хайгор-бурун като си душли тугава са сам родил на 4 мар[т].

[стр. 28.] Аз сам са родил в 1840 на 4-и марта. Като сам станал 6—7 г. зафанал сам да следувам в училище и до 9—10 година сам можел да науче тогавашните учебни букварь Славя[н]ски (Еленски) Октоих, Псалтир и Апостол и да писувам имена и цифри (Потребно е да кажим, чи тогава бе сичкото по гръчки, четюву, писване и сметане). Ей! От тука нагоре нема какво да учи, казуваха учителете. Сига требова да са учи язик! Затова баща ми завида ма нах Ташюс да са уче терзие и гръчки язик, тука му е местото да кажим, чи в тогавашните времена, който ни знаеше гръчки да говори ни струваше за нищо. Затова като си дойдеше некой като нас момче от нейде та тогава, по старите требаше да го поздравет по гречки, ако ни можеше да отговори неколко думи, то бе за него голем срам, за тува аз кату са имах за учен требаше да знаем и повече гречки.

[стр. 29.] Три зими по 3—4 месеца наред ходих нах Ташюш. Една на Станимака, после 2 зими на Саксалу в Гюмиржюску, после в Фера, Димотика 6 зими, най после в 1864—5 като са ужених на 1864. 16 авг[уст] учителствовах на година за 6 лири и колкото мога да шием в училищету, ду тугава сички учители учеха на гречки. Аз реках на жителите, чи ща мога да уче и български. Който желае, защото аз и от по-напред четех, пеях некои тропаре в церквата, като си имах неколко словенски книшки, Часослов, Светче и Апостол на простобългарски (Тук ще кажем, чи когато сам бил на 8—9—10 год[ини] млого пъти сам зарьчал да ми купет бъл[гарски] букварь от Филбе — тугава Пловдив ни знаехме, но все казуваха нема български книги, казуваха ми на Т[атар] Пазарджик може да има и тъй ми донесаха букварь от Т[атар] Пазар[джик] печатан в Белград на славянски язик.) За в 1866 г. имах надежда пак да ма условат за учител, но поп Манол каза, аз ще ви дам за учител мой Ваче за 300 гроша.

[стр. 30.] И тъй останах празен, затова утидах на правуща сас читаклие да шием сас саилък, там бех до февруар, като си дойдах, фанаха да ми казуват нашите по първи, кату Хажи Ратку, Велю, Георги, Найдю. Марине! Хайде ще да та упопиме да си имаме на новаса церква и поп, това лету ще да е усветим и попа да си ни е готов, ти биваш за поп, чи знаиш и български ние ще отсига да убърним училище и церква по български, казуват тие, бива казах, но като нема в Пловдив владика (Тогава немаше владици нито гръчки, нито български. По причина на крамолата като са делеха гърци и българе имаше архимандрит от българска страна, а от гръска патросинигел и тогава заванаха да отварет училища български по градовете,

отпосле по селата. Окружни писма от Пловдив...), тие казуват на ни знаим затова ти сам си промислявай, ние та искаме и обичаме да ни си поп.

[стр. 31.] Пак за владицки и попоски работи ни разбираме. Тугава аз утивам на Рилские метох в Пловдив да питам архимандрита за това, за което ми каза, бива и ми даде българска книга да види как четам, после ми даде и гръска, накара ма та си записах името г[осподин] М[арин], за което каза много добре (А за да ма испита от Закон божи, Ветхи, Новии завет, Граматика, География, История и подобни нема за което, ако фанеше да ма пита ни щех да мога да отговоря. Чи ни бех учил, нито знаех.), денет бе 11 май С[вети] Кирил и Методие и са празнуваше много торжественно, аз дотогава ни знаех тоя празник, после попита ма ар[химандрита] имаш ли свидетелство от селото. Немам казах. Аз сам душел само да питам, та ако има челъм тугава ще искам свидетелство, той ми каза, ако ти дадот св[идетелство] от с[елото] и са потпишат повечето даже и п[оп] Манол, тогава бива, инак ни бива тугава аз прувадам деда Вълча, който бе заедно сас мене, а аз

[стр. 32.] установам тамо да чекам до другие пазар, понеже ма бе исрам да дойда да каже, чи ща да становам поп, деду Вълчю като дошел, казал за потребното и така са зарадовали и направили свидетелство и го донесе баща ми, по гръски потписали са мнозина и п[оп] М[анол], но сички потписе гръцки, за което са и почюди арх[имандрита] и каза, та сички ли са гръци в Чепеларе? Нема ли един българин? Аз казах: те сички са българе, ала ни знает български да четат и пишет, после ми каза: ти ако мислиш да четеш в церквата, по къщите гръчки ни бива да си поп, но като разбрах, чи знаиш и български бива да станиш п[оп], но колкото можиш да са трудиш да воведете болгар[ски] да четете в ц[ърквата] и в училището.

Тогава той зима това св[идетелство] и ми направи друго от негова страна сас което да ида до маронийские владика Антима да ма рукоположи св[ето] и така тръгновам сас баща ми и утиваме на Ениже, та са научаваме, чи владиката минал срещто в Ташюш, утиваме и ние и го намираме в с. Потаме. Утрешние ден бе 10 юне

[стр. 33.] събота и щеше да служи владиката на с[вети] Димитра влаыски манастир отвън село половина чаш, там ма рукоположи диякон, а в ниделя св[ета] в селската церква с[вета] Б[огородица] на 11 и всех светих петруска заговелка на 12- и с[вети] о[т]ци Онуфрии и Петра Атонски накара ма тамошние св[ещеник] Павли да служем литургие, като ма учеше и как да работе и п[одобни]... На 20- и дойдахме си в с[ело], собрали са роднини комшие пошрешнаха ни каточи ма ни знаят... Какво е това? нов поп. Името му поп. На попоски работи, длъжности, таинства с обряди и п[одобни] знае ли, не, ама кой гу пита, никой. Но както да е станах поп, слеп слепци да води и така до 1—2 г. ни познавах са, чи ни зная, ами мислех чи сам достоин. Но като са залових да трасе да чета български книги, свещенически церковни и пр... тогава фанах да познавам, чи аз ни сам бил достоин за св[ещеническия] чин! Но да гу оставе ни е грех, ами ма е срам от хората, и требува да хранем жена и деца, та мислех за мир и тело, а душата устава, но благодаря на сетноту ми учение като

[стр. 34.] помислих, което казват: Човек са учи до старост, тъй и аз отпосле са научих малко повече, отколкуту знаех отнапреде, но

па не колкото требува, защото на старост човек ни запомнюва, клон от дибело дърво одр[езан].

Платката ми бе от селото т. е. от полвина селото 6 лири. После убърнах по за млого уш. По 12 уки жито на венчило, сабирах до 17—18 кила жито и никак ни можех да посрешна краете. На 1880 г. 81 г. нареди С[ветия] синод да са заплата на свещениците от 40 до 20 лири. Тогава определиха за нашето село 30 лири на двамата св[ещеници] и случайните приходи удвоиха т. е. крещение от 4—6 на 8—10. Венчилка от 20 на 50 и т. н.

От 1884 г. като умре поп Манол устанах самичек, но пак 15 лири, но благодара от тук насетне посрещнах си нуждите. (Кога горе долу фанахме да посрещаме нуждите си, ето ти и Руску-турската война на 1878 г. на 6 януар избегахме от къщите само сас дрехите на гарба, когато са завърнахме найдахме, къщи празни, плевне изгорили, говеда, офце изколили. Сичко обрали... отново сига зафанахме да собираме покащина, коне, говеда и пр...

[стр. 37.] За церквата С[вета] Богородица. Новата

Церквата С[вета] Богородица да стане тука неколко години напреш всякогаш като са собереха народа от тез махали погувореха си: Ей комшие! Дате да станим мукает да уградими по блиску ду нашите махали ц[ърква], чи С[вети] Ат[анас] е далеку зимну време жени, деца, прис реки нище, как са утива чек там на църква (Тугава беха хората набожни на церква като ни отиде на ц[ърква] рано, мъчно му, иде зима. Доде сомне излезаха от церква) и всякои вика бива да сторим. Но никой ни зафаща да мисли де да стане и как. В 1857—8 година това место дету е сига църквата запродава го Вълку (Пакуле). Хажи Ратку и брат му Велю, купиха го! Едни казуват дюкене ще правет, други викат за къщи ще е, трети — за церква. В 1859 г. като са сабраха народа от странство по Петрувден, на едно

[стр. 38.] сборовище каза Хажи Ратку. Ей, комшие, сас брата ми, дету купихме лювадаса от Вълка. Тя ни е за другу, ами мислим да градим церква. Как викате вие? Помагалищите или не? Ако помагате, ще сторим църква по гулема от С[вети] А[танас], пак ако ни щете, чи ние двамаса ще уградим по малка. Сички извикаха ще помагаме! Като е тъй, дьоте ще запишим всякой, кой колку ще да даде, та пари който нема, да работи на ц[ърквата], кой каквото може. И тъй всякой писаха от 200 до 1000 гроша (После работеха на церквата кой каквото можеше). Ала ако ни беха Хажи Ратку и Велю деловодители ни ще да стане ц[ърква].[15]

На 1860 г., 8 июн зафанаха най-напреш Х[аджи] Ратку и Велю да карат камене и да градет после и др. и др... в 60 г. оградихме наоколо един кушек, в 61 г. николко, в 62 г. ду прозорците, в 63 г. пак николку, в 64 турихме прозорци.

[стр. 39.] те и, един кушек дувар в 65 и 66 г. отворшихме дуваря, покривете внетре теблото, столове, лепену и згурафие на средната кубе и пр...

В 1867 г. 16 июл освещение, но тугава немаше български владици, та дойди архимандрит Дамаскин и направи С[вети] Енгение тоест освещение

[15] В. Д е ч е в. Цит. съч., с. 238—251 и конкретно 240 — сведенията за изграждането на църквата на закупеното място и изобщо историята на построяването на църквата „Св. Богородица" са заимствувани от записките на поп Марин.

и много народ от селата (перва служба владишка служи Панарет в 1873, 28 юн).

В същата година аз са рукополажих от маронийские владика Антима Т[асос]ки. Като осветихме ц[ърквата] С[вета] Богородица, оттамо насетне фанахме и учител да учи на български. Дотогава учеха и четеха повече гречки, по-напред аз учителствовах в долнуту училище. В 1864 и 5 г., тогава найпорву заучихме в тукашно с. Чепеларе на български 5—6 ученика, а другите гръчки и в церковата некогаш пеехме български тропаре воскресни и Апостол, там си пеха на гръчки и до 1873 г. до когато дойде владиката Панарет (разумева се на ц[ърквата] С[вети] Атанас).

[стр. 40.] Тук, т. е. в ц[ърквата] С[вета] Богородица отперва купихме книги български (славенски) и в училището испърво славенски буквар, а след 5—6 г. български, но пак бе като по темну, но от 1879 и 80 година като дойде Росия, от тука насам фанаха да учат по-дубре, понеже придаваха 7—8 предмети, които от по-напред ни знаехме.

В 1878 г. януар, като бегаха турските войски от русите и ние сички избегахме по баирете тугава убраха сичките къщи и церквата убраха изпотрошиха полилеи, кандила, гулемие кръст, книги, едни изгориха, други наварниха, одежди собраха, също и св[ети] сосуди като чаше (същата чаша купили в Искече и пак от там тук донесоха чашата), дискос, кадилница, ковчег и пр. плочата с вета трапеза соборила, строшила, внетре коне хранили, говеда колили, оган клали, най-после турили оган под скалата за да са запали и изгори. Н[о]в същие ден некои от нашите българе дошли от баирите, като влели в ц[ърквата] огане подскачал по ска-

[стр. 41.] лата и го огасили сас вода (тогава били останали малко турце и те биха повечето болни).

После на 14, 15, 16 яну[ари] собрахме са сички и какво да найдим? Къщи обрати, сичко изпотрушену, церквата като подник, иконите нафарнени, книги содрани, устанали сухи дуваре!

После фанахме изново да собираме церковни неща от 25 марта начнахме да служим божественна литургия, а на С[вети] Ат[анас] от май, в 1884 г. м. август направиха звънарница и в церковата теблото (иконостаса) згурафисаха и малките 2 кубета, женската церква, дуварете, за което дадохме 4500 гроша.

[стр. 43.] За реките. За скапотия

В 1858, юл 14, дойде Сифкуската, река, доде много голема, та заплави сичките ливади и занесе неколко коне, говеда и офце, тогава раздели мурджюските ливади и киприета ду Мурджувце от тугава насам ни направиха там киприя, от тука много пъти е духодала поне толку силна, на 65 г. юл[и], на 8-и, на 77 на 23 юн и заплави Сиф[куската] река ливадите. Също и на 78 г., в 1874 г. на 4—5 декемврий вале гулем дъш, та дойде гулемата река, Белюската. Развали много ливади, развали Хажи Раткувие хан, Ихтерювата къща, сичките кипр僅 и 60 офце одави във Вълчовие хан. Тае зима бе много гладна за храна, сеното излезе до 50 пари уката, слама ръжена 20 п[ари]. Житото на Станимака 45 пари, тука до 80 п[ари], на Устово до 95 гроша. Та[зи] година офцете измреха повече от полвината, в полето и Балкана и п[рез] 78 г. дойде голема вода, на 85 г. затова виж 55, Също

1875—6 г. млого бе плотовито щото стана житото по 20—25 пари, сеното по 6—8 и устана си много по плевните, защото

[стр. 44.] Страшната пролет 1876 г.

Зимата бе хубава. Пролету рану на 28 марта бе Връбница. Върбите имаха листе и сливите цвет. Същата пролет бе возстанието. Ние тука до 23 април нищо ни знаехме, само слушахме от турцете, чи има българе комити. Аз като ни знаех каков облак страшен ще дойде станах на 23 петак с Георги, сос сопругата и баба, та утивам на Устову за доктор и там на 24, събота до пладнина ниме дума за страх. По пладнина на пазаре извика теллар, да соберат турцете 1000 души аскер башибозук за 24 чаша!!!

В същие чаш тръгнаха заптии (жендаре) по къщите да собират оружието, уплашиха са сички българе и ние, още повече като мислехме как щеси дойдим на село да си видим още еднаш децата в неделя 25 и стоехме там. В п[онеделник], 26 като са собрахме и други още българе засунати там от Павласко, Фойна и Станимака, заплатихме доволно на турци да на дуведот, като си дойдахме, тука

[стр. 45.] слезнахме низ студената вода Татарица. Като на видеха децата и комшиете сички са собраха около нас сас сълзи да на питат какво е нах там и как сме душли живи. Аз като видех комшиете, чи те са станали полумъртви лицата като на мъртавци. Плачет и казуват, че думали турцете да ги изколет една нош! Заплаках и аз, после слезах каде церквата. Турцете като ма видеха дойдоха 5—6 души при церквата уружени от уши до пети. Казуват ми: Хошкелдин , попе! Какво има нах А[хъ] Челеби, иде ли аскер? Аз си казах право, чи ще дойде до утре тука 1000 д[уши] аскер, пак за какво е ни зна. Хе-е-е и казуват то има работа попе-е-е! Да ти кажиме ли? Българете ще минат прис нош и оган, ще останат бинден бир, чи са кумити! Тука има 60 кумити тех щим да бесим... На 27 дойдоха А[хъ] челебишкие башибузук. На всяка къща по 8—10 души. Тогава сички рекохме, чи ще на изколет! Но слава богу като утидаха надолу,

[стр. 46.] нах Перущица казваха: Вие си ни сте в кошарата и днес и утре, ама да закачим по-отдалеко. Останахме живи! То било чи там още не бил душел изин от Тъмбръшлиата ахмедага да на колет духожат от други села от Гюндюзица[16], Бугутюву... Нападат по къщи, зимат дрехи, хаби, навуе, царвуле и пр. Тогава нашите агаларе казаха на по-бугатите българе: Комшюлар, принесите сичко каквото ви по ни требува в нашите къщи, чи ща ва нападнат да ва изколет заради имане. Това те направиха не чи да ни закриет стоката, но да с[и] уднесем сами у тех и като на исколет да устане тем. И тъй за 2—3 часа сичко пренесахме у турцете, ние пак думахме дано им заслепим учите сас това, та дано ни колет, но пак си са надехме всяки чаш, а тие саму чакаха да им дойде хабер от Тъмбраш от Ахмет ага[17], пък Ахмет ага чекал хабер от Арда от мюхтият, а мюхтиюту му сбъркал, Халил ага от Искече[18], бог да го поживи и благослови, защото ако да не бил тое Халил ага сичките родопски села щеха да изгорет и людете да изколет, избесет и попленет!!! От там свирепите, които бяха задали

[16] Сегашното село Зорница, Чепеларско.

[17] Ахмед ага Тъмръшки, рупчоски управител, взел слабо участие в потушаването на Априлското въстание 1876 г.

[18] Искече—Скече, Ксанти.

страх на цела Родопа, ходеха по кащи, зимаха пари, хаби, миндиле и пр.. и от селото ми дадоха 1000 г[роша], така ги изпратиха. Дойде и една чета от чепинските села разбойници.

[стр. 47.] Ето как казуваха за искечюски Халил ага. В това време бил мюхтиета арденски в гюмюржюску при офцете си, за когото нарочно провадали 2—3 пъти от А[хъ] челеби да дойде да благослови делото като духовен началник, а той като тръгнал натоварил неколко товаря джепане (барут, крушюме) и заминал махсус прис Искече да са пофали на Халил ага какво мисли да прави т. е. да позволи да исколет българете по родопските села, като му казал това ето казал и колко сам купил тенжерет и п... Казал и, че сички родопски села от мен са допитват каквото стане от мене ще стане, а Халил ага го похвалил и му казал: Ти като си такав и, ако направиш това, па аз ще та пофале и на султана та ще та награди сас нишан, но искай първо да ми дадеш писмо за горeказаното, да верувам, чи каквото стане ще да си ти главатаре, тогава аз мога при царе да та покача на гулем ихтибар и той сиреч мюхтиета дава

[стр. 48.] писмо на Халил ага, чи са от него допитва за сичко в родопските села, сига извервах казал Х[алил] ага, но да ти каже ли? Един човек, аку са убие тамо от тебе го искам! Та гледай какво ще правиш ето даде ми и писмо, чи е в твои ръце сичко..., ти като духовен началник да идиш да смириш народа си, а не да ги возбунтуваш да колет и горет царските поданници християне и пр. Тогава мюхтиета са посрамил и душел в Арда като без душа. Турците го чакали да им заповеда да колет, а той им казал да уставет уружето и да са ванат у работа... Такав хабер проводал и на Тъмбрашлията и на нашите турце, та затова ни повредиха тез наоколо села,... ала голем страх мина за 40—50 дена христенин ни излезе вън от селото да са научи нещо от некада, а турците утиваха, донисаха обир халища, хаби... докарваха офце, говеда, коне и казуваха от тука надолу сички села изгурили и люде изколилии! След 50 дни фанаха да утиват

[стр. 49.] българе на пазар и то заедно сас турцете от тугава са понаучихме как е работата и турцете са посмириха... На 1877 г. м. юния фанаха да бесет уш кумити Пловдив и другаде. Докараха и тук 3 момчета за бесене, та убесиха един в Широка-лъка, 1 в Устуву, един в Райкуву. В месец август собраха от селата люде и коне за мекера и следваха до януар 1878 г. От перви януар текнаха оттук да миноват млого бегалци турце сас жени, деца, гуведа, офце и пр..., а от 4 ян[уари] заварвеха войската... пеши, конници напълниха по селото на всяка къща по 20—30 души, изедаха сичката храна, наполни са сичкото село и ливадите, турце аскер и бегалци тогава фанаха да бегат болгарете по баире в снего голи, гладни... И ние избегахме на 6-и януари посрет нош фанахме един вас чюкаре, други ваз дол — усовнахме на Савaщоско в стрикувата кулиба, която бе сас кори покрита

[стр. 50.] там усовнахме и мислим дано изминат турците да си са завърним до вечерта. Чекахме, гледахме до пладнина, повече стават, като доходат отдолу непрестанно, фана да на е страх и да стоим там. Тръгнахме от там нагоре. Силом вървим при големие сняг, уморихме са ду Белуту камене. Там накладахме оган под една ела, като да нощуваме пак, дърва нема, студен ветер духа,... да бехме устанали там щехме да измрем от мраз. Като са

угледуваме от барчината видехме срещу, ваз Кужебашица, напрочили са с 30—40 жени, 7—8 мъже, деца и едно муле най-напреш. Ние са сетихме, чи те ще да идат нах кутювата кулиба, чи другаде нема сушина за нощоване. Хайдате и ние да идим рекаха некои, други викат ни ще можим да заминем, чи нагоре снегат е по-гулем, има и навеве; и тъй фанахме от там нагоре силом, излезахме ду темно на Татарица, найдахме там [път] и готов като беха минали другите по-напред, утидахме в темно на колибата найдахме оган. Набрахме са 60 души жени и деца, мъже 7—8

[стр. 51.] души (Пак от другите махали нах други страни, по мандри, по турски къщи и на Хайгорборун).

Шушина широка, в плевнета слама, плете наокулу за дарва. Ей! рекахме сига тук от мраз ни щем умре, но като немаме хлеп от глад ще измрем. Как да е усовнахме 7 януари, фанахме да тръсим пу сламата зарънца, но нема, казоват некуи, чи имало картох закопан, ни можим да гу найдим, чи е снег. По пладнина дойдоха некуи та дунесоха 5—6 уки царивица, сварих и е изедаха своите си, а на чюжди ни дадоха, тогава пак търнаха от там с 15 д[уши], може жени дойдоха по крайните къщи, та зели житу, мисир, картох и го донесоха, изедаха. Се тие ден пак същото, по-сетне дунисаха повечето месо, което оставели турците, като беха колили офце и гуведа,... и тъй като прикарахме в колибата 6—7 дена на 13 януари дойдахме в селото, ала на е страх да са разделим да си иде всяк у дома, ами 4—5 ноще приспахме по крайните къщи у Коле Маринов, у д[ядо] Вълче и у Раюски, пак нема хлеп, пак ядем варена псиница, крати са и месото. Гледаме селото станало страшно зрелище, 8 къщи изгорели, другити е обрали, изпотрошили

[стр. 52.] Нашета плевна изгурела и къщата уйкува Хажи Христюва и много стока комсичка в нея. Храна, житу, увес, изели гуведа, офце и кокошки изколили, коне, мулета зимали и п[одобни], но слава богу, людете сички са собрахме живи освен 6 д[уши] жени и деца, които беха умрели от мраз. Тука нашите турци избегаха, постанаха само 5—6 къщи.

Ние са собрахме един от там, друг — отсам, гладни, голи. Разторнахме са пу къщите, пътищата, по люводите да найдим некав стар працал да турим в къщи и пр...

На 16-и вторник дойдоха руски казаци и конници 1500 души, СЛАВА БОГУ. Ние са зарадувахме, турцете са уплашиха, чи те мислеха мускофа сичките турци ще изколи. Тугава излезохме сички българе — мъже, жени, деца, та хи посрещнахме и от радост плачехме. Излезоха и 5—6 турце. Едни гологлави, други с черни кърпи, трети са кърсти, за да са ни пузнает, чи са турце, но изпосле като видеха, чи москофат ни коли мирните турце разпуснаха са и завърнаха са сички в къщи и казуваха, чи не бегали от москоф, ами от комити. Това е комитска работа, ние на

[стр. 53.] кумити ни щем да са придаваме. На 2 фев[руари] дойдаха от Плов[див] 30 д[уши] кавале[ристи] сас 3 уфицери. Казвах: Мир, мир, братуш[ки]. Равно турци и българи, граница Арда река. На А[хъ] Челеби не приели това. Марта на 28—30 а[хъ] челебишките турце поставиха караул на Рожен на границата, за да са пазет от комити; пак нашите турце ги поканиха да дойдат по-насам и да турет караул на Червена. И тъй на 9-и май дойдаха турские караул от Рожен та заградиха селото, собраха оружието

от българете, ала сас хубаво. Ний са уплашихме. После дойде и главатаре им уш като паша англичанин Сенклера и Керим като бинбашие и повика неколко от българете, та им каза да са ни страховат, нема нищо лошо за българете, каквото стане за турцете ще да стане. Повика мата ма пита дали нема некве мускове в цер[квата] даже и влезе да угледа и така са увери. Тогава сабраха от турските села башибозук та туриха на Червена караул.

Пак от българете избегаха 30 момчета сас уружие, та утидаха на Павелску, ча казали на русите как на са заградили турцете и ще нападнат нах тук и тъй фанали да нападат нах Павалску и да пускат

[стр. 54.] там при реката нападнали на русите, после като дошле и българе на помощ разпърснали турцете и щом като дойдоха на селото, натувариха конете и избегаха сички (тогава сички избегаха, но отпосле ду есен та си са варнаха). Тогава русите изгориха Савтоще[19] и Бугутюву, па Чикурдерци ги посрещнали сас белу знаме (байрек), та не горили селото им, па нах Чепеларе ни дойдоха.

В същото лето 1878 имаше в с. Чепеларе неколку ахъ челебиичене кумити, та направиха два топа чирешюви. Дойде и Петку войвода. Собрахме са сичку до 150 души, та мочеха да завземат а[хъ] челебишката кааза, но нищо ни можиха да направе. Топовете по сас едно пускане са пърснаха. Това като узнали русите наклеветани от турце дойдаха една рота уш да помагат, та фанаха Петка. Закараха в Пловдив, после си гу пуснаха. В 1879 г. в марта—април житото стана на Станимака 160 г[роша] килото, тука 300—320 г[роша] уката. Май фана да слиза като вале дъжд

[стр. 55.] 1878 г. декемврия на 24 дойдоха 2 роти руси, та стоеха до Великден. После дойде старшие Младенов. 1879 г. юния дойде началник турчин, секретар — българин, кадие — българин, стана в Чепеларе судилище, правителство 1882 г. май туриха околиските телиграви (Телиграфически станции в България, Тракия, Македоние са отвориха в 1865—6—7 г., а железница в 1866—7 г.). Същата година са отвори околийско училище 1 и 2 класа. 1881 г. 5 юли ходихме на Стоките сас млого народ на освещение заедно сас в[ладиката] Герваси и посрешнаха. На 14 юля замина Синесие одр[инския] владика на А[хъ] челеби, когото посрещна при дол[ната] вуд[еница] и от а[хъ]челеби 15 души.

1884 г. зафанаха да правет шошета от Чепеларе нах Пловдив. 1885 г. 6 септемврия пр[и] Соединение сички са воуружиха от 18 до 40 годишни. Собраха са от околията 1200 души пазеха по границите и тук са учеха. Стоеха до 1-и януар. Нах Сърбия ходиха 200 души. Декемврия на 30—31 вале голем дъжд, дойдоха реките, тугава Белюската река развали люводите, удари прис пъте нах дюкенете, учопи токуве дюкен, кащата ивануве дюкен, къщата (полицията), а на Станимака откъца голямата киприя и дюкене, къщи, мази...

[стр. 56.] В марта поставиха по границата митници. Летуту бе млого суху. Храната, сену, слама, малку стана, но и до пролету ни ускапна. Ноември 22, 1886 г. духа силан ветар южен та истроши много дарвета. Ели, борики, жемиета и къщи сас тикли откриваше; от първий декемврие запреха пъте нах Туркия. Трае до 5 февруари 1887 г. Юн 16 вали

[19] Савтъще — с. Владиково, общ. Орехово.

дожд сас град. Сифкуската река дойде гулема, а другите по-малко. Заплаваха неколко ловади и нашите полвината и Татарица ражто полвината повреди.

[стр. 57.] 1888 г. пролетото бе от рано много топло. На 25-и марта имаше цвет. Прис май много дъждовно. На 29—30 валеха големи дъждове, на 31 град сас дъжд; от Кара-балкан дойде голема вода; Сифкуската река вдигна моста при сивкувци, който мост бе много хубаву направен и закрепен. Заплави и лювадите и нашите, даже сички после гулема шуше повреди градините и житни сеедби и пр... Житуту пак евтину 30—35, сену 10—15 пари, тъй също и 89 г· евтину сичку хубаву ... пич къщата.

През месец януар 90 г. окол[ийското] управление преместиха на Хвойна, също и телиг[рафната] машина. На 29 май пак е донесаха машина, са отвори станцията, но талиграфа, ок[олийското] управ[ление] Хвойна бе до 1897 м. апр[ил] пак дойде в Чепеларе.

1890 г. летото бе много горещо, жега гулема, а зимата гулеми снегове и мразове, каквито ни са бивали от 35—40 год[ини]. Сеното излезе до 35—40 пар[и], жито 65—70 п[ари]. 1891 г. юни 23—24 вале силан дожд така и на 25. Лювадите повреди край реката жетвата добра. Житото през ав[густ], септем[ври]

[стр. 58.] потскопна 70—80 гр[оша]. После фана да слиза. До пролетото стана по 50 гр[оша], сеното 10—12 пари. 1892 г. летото дождовно. Изобилна на сичко. Есента житото до 30 гроше килото, зимата млого постудена от Коледа и по-гулеми снегове от по-ланската и мраз гулем. 1894 летото суше сеидба и градини повреди. 1893—94 година евтиние и плодовита и 95 също пролетта дъждовно. Юни 21 срещу 22 прис нощта дойде голема Сифкуската река и малката Камбурска вдигна новата киприе на шошете още недуправена, наполни камене, песак... и кащата кацар Сифкува.

След три месечна суша, дож почна да вали на 7 ок[томври] 95. Млого придойдоха реките на 8-и и на 9-и утринта понделник новата махала особна заградена от голема вода. Хората в опастност нема отде да излезат, после с помощта на вонкашните от другите махали хора, които направиха мостове със важе и герди излезаха. Сред совнату, около 2 чаша паднаха кащите на Ив. Чичоски и Чиликовата, после та-

[стр. 59.] тание хан, Костадиновата плевна и най-сетне Матината къща, от която ни остана белег същие ден. Са удавиха Дечю и Костадин брат му. През 1896—7 г. зимата бе млого топла. С нея немаше жито 30—32 пари ука. Летуту млого дъждовно каквото ни са е запомнилу никога, ката ден дъж от 23 ап[рил] завале, та до 1—2 юние ката ден от м. юлие, за да приминова по 1—2 дене без дъж. Сеидбите са повредиха, житото подскъпне 50 пари уката 1897 окт[омври] по марта 60 и до юли—авг[уст] 50.

1898 г. пуснахме водата втор път изгуреха къщите Лазар Марин на 27 ноем[ври] 98. 1900 юл[и] вдигна реката киприета сифкус[ката]. (1892, 26 сеп[тември] затвориха границата по причина на холера. Трае до марта 93 г. на 4 авг[уст] пак са затвори.)

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Проблемна комисия за изучаване миналото, бита и културата на населението в Родопите

РОДОПСКИ СБОРНИК

ТОМ III

Под редакцията на чл.-кор. ХР. ХРИСТОВ, доц. П. Петров
и ст. н. сътр. СТР. ДИМИТРОВ

София · 1972

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ